

І. В. ШКОДІНА,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи НБУ*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто сучасні тенденції самоорганізації світової економічної системи, визначено, що її розвиток вимагає економічного аналізу теорії самоорганізації як напряму між-дисциплінарних досліджень, пов'язаного з вивченням відповідних процесів у відкритих нелінійних та нерівноважних динамічних системах.

Ключові слова: самоорганізація, біфуркація, мережева економіка, ієрархічні структури, глобальна інституціональна структура.

Modern tendencies of the self-organization of the world economic system are considered, and it is determined that its development requires the economic analysis of the theory of self-organization, as a direction of interdisciplinary studies of the relevant processes in open nonlinear nonequilibrium dynamical systems.

Keywords: self-organization, bifurcation, network economy, hierarchical structures, global institutional structure.

Еволюція будь-якої системи починається з поступових змін, що мають упорядкований характер. Залежно від того, чим визначається прийнятий порядок, розрізняють організацію та самоорганізацію. При самоорганізації упорядковані зміни системи викликані внутрішніми факторами та силами, що їй властиві, отже, їх причина полягає в самій системі. У свою чергу, організацію пов'язано з дією зовнішніх у відношенні до системи сил, факторів та причин ¹.

Самоорганізація – це здатність системи самостійно підтримувати чи вдосконалювати рівень своєї організації при зміні зовнішніх або внутрішніх умов її існування, діяльність з урахуванням минулого досвіду, спрямована на збереження її цілісності, підвищення стійкості, забезпечення нормального функціонування або розвитку ². Процеси самоорганізації притаманні системам, які відзначаються високим рівнем організації та складності, наявністю значної кількості структур і елементів, зв'язки між якими не мають жорстко детермінованого характеру, а діють згідно з імовірнісними закономірностями. Безумовно, світова економічна система, з її численними суб'єктами, об'єктами, виробництвом, потребами, грошовими та фінансовими потоками тощо, є складною.

Сьогодні у світовій науці існує велика кількість літератури, присвяченої вивченню розвитку світової економіки. Тому вважаємо за доцільне не заглиблюватись у величезний масив інформації економічного, історичного, політичного та соціологічного характеру щодо становлення світової економіки, а, маючи базові положення теорії самоорганізації, виділити й розкрити системні закономірності,

¹ Див.: Ру з а в и н Г. И. Методология научного исследования. М., “Мысль”, 1999, с. 282.

² Див.: Філософський словник. (За ред. В. І. Шинкарука). К., УРЕ, 1986, с. 596.

завдяки яким розвивається світова економіка, отже, формуватимуться її нові інституціональна структура та глобальний порядок.

Основною тенденцією розвитку світової економіки останніх десятиріч є глобалізація, внаслідок якої змінюється роль національних економік у світовому господарстві та відбувається поділ країн на невелику групу розвинутих і безліч відсталіх. З огляду на те, що глобалізація завжди приносила більше користі розвинутим країнам, а сильнішою загроза була для країн, які розвиваються, ставлення до неї подвійне – одні бачать у ній джерело всіх сучасних проблем, інші – засіб їх вирішення³.

Наслідки глобалізації призводять до диктатури розвинутих країн, коли вони починають втручатись у справи інших держав під приводом встановлення та підтримання миру. Приклади Югославії та Іраку тільки підтверджують це. Під гаслом допомоги країнам, які розвиваються, їм пропонуються гроші замість місцевих ресурсів і багатств. Сьогодні значно ефективніше привласнювати ресурси та робочу силу фінансово-економічними методами підпорядкування. Цей спосіб не тільки руйнує інфраструктуру завойованого соціуму, він може бути корисним для народів глобалізованої території.

Глобалізація приводить до створення принципово нової економічної системи з новими продуктивними силами, виробничими та фінансовими відносинами, специфічною організацією виробництва. Глобальні цивілізаційні трансформації останніх десятиріч спричинили формування нових умов існування економіки в глобальному середовищі, що істотно відрізняються від притаманних індустріальній економіці, тобто механізм господарювання змінюється суттєво. Отже, формується новий соціально-економічний лад (глобальний порядок), який деякі автори називають новим економічним імперіалізмом, народженим глобалізацією⁴. Таким чином, сучасні інтеграційні тенденції набувають якісно нового змісту, у світовій економіці починає створюватись якісно інша гео економічна та геополітична ситуація, збільшуються частота і масштабність кризових явищ, змінюється механізм функціонування ринків капіталів, модифікується міжнародна спеціалізація, що стимулює поширення нових способів міжнародної кооперації праці та появу нових мережевих організаційних форм міжнародних компаній. Все це яскраво характеризує сьогоденний етап розвитку глобальної економічної системи як біфуркаційний.

Згідно з теорією самоорганізації, розвиток системи розуміється як послідовність тривалих періодів, які відповідають їй стабільному стану та перериваються короткими періодами хаотичної поведінки (“біфуркаціями”), після чого відбувається перехід до наступного стійкого стану (“аттрактора”), вибір якого визначається, як правило, флуктуаціями в точці біфуркації. Самоорганізація здійснюється в результаті взаємодії випадковості й необхідності та завжди пов’язана з переходом від нестійкості до стійкості. Хоча остання є необхідною умовою існування й функціонування системи, перехід до нової системи та її розвиток є неможливими без її виведення із стійкого стану та ліквідації однорідності⁵. Струк-

³ Див.: А н и л и о н и с Г. П., З о т о в а Н. А. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации. М., “Международные отношения”, 2005, 676 с.; Ж у к о в В. И. Мировой кризис: экономика и социология глобальных процессов. “Социологические исследования” № 2, 2010, с. 3–10; И н о з е м ц е в В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия. М., ЗАО “Издательство “Экономика”, 2003, 776 с.; П о п о в В. П., К р а й н о ч е н к о И. В. Миражи постсовременности. Пятигорск, ИНЭУ, 2009, 310 с.

⁴ Див.: Б і л о у с О. Г. Економічна система глобалізму. К., КНЕУ, 2003, с. 100.

⁵ Див.: Ц и к і н В. О. Філософія самоорганізації складних систем. Суми, СДПУ, 2001, с. 61.

турні зміни в системі можливі тільки за хисткої структури, в іншому випадку нові елементи після зіткнення із старим порядком приречені на загибель.

Таким чином, сучасний кризовий етап розвитку глобальної економічної системи пов'язаний з інституціональними змінами глобального порядку, з переходом з одного стану в інший і виникненням порядку з хаосу, наявність якого стає основою для самоорганізації системи. Біфуркаційний етап глобалізації характеризується як зменшенням, так і наростанням ентропії в різних підсистемах, що посилює невизначеність (за одними параметрами системи порядок та організованість можуть накопичуватись, а за іншими – навпаки, зменшуватись). Перехід усієї системи від хаосу до порядку одночасно за всіма параметрами не відбувається ⁶.

Однією з яскраво виражених характеристик біфуркаційного етапу розвитку глобальної системи та посилення ролі самоорганізації є формування мережевої економіки. Європейська комісія визначає глобальну мережеву економіку як “середовище, в якому будь-яка компанія чи особа, що перебуває в будь-якій точці економічної системи, може контактувати легко і з мінімальними витратами з будь-якою іншою компанією чи особою з приводу співпраці для торгівлі, обміну ідеями, ноу-хау чи просто для задоволення” ⁷.

Упорядкованість даного типу економічних систем базується на принципі гетерархії (від грец. heteros – інший, arche – влада) – нового способу організації, який не є ні ринковим, ні ієрархічним ⁸. На відміну від ієрархії, що припускає відносини залежності, та ринків, які засновані на відносинах незалежності, гетерархія передбачає не вертикально підпорядковані зв'язки між елементами системи, а горизонтальний поділ системних функцій між цими елементами. У цьому контексті кожний підрозділ залучається до пошуку інноваційних рішень, а система в цілому є більш гнучкою до адаптації в умовах нестабільності зовнішнього середовища. Таким чином, гетерархія – відповідь на виклики, породжені сучасним підвищенням невизначеності, пов'язаним із стрімкою динамізацією технологічних процесів, диверсифікованістю ринкових зв'язків, політичною та інституціональною нестабільністю ⁹.

Економічні системи, засновані на мережевому принципі, а отже, на самоорганізації, вже існували, але на зміну їм прийшли їх організовані ієрархічні структури. Первісне суспільство, сформоване на взаємозв'язках рівних членів, по суті, було мережевим. Поступово з розвитком продуктивних сил виділялися вожді, за якими закріплювався певний статус, проте, незважаючи на ієрархію, суспільство залишалося мережевим. Причинами витіснення первинних мережевих структур були обмежені можливості засобів комунікації та систем обміну інформацією, що не встигали забезпечувати велику кількість господарюючих суб'єктів тим обміном інформацією, що був необхідним для роботи мережевої економіки на належному рівні ¹⁰. Наступні економічні системи – рабовласницький та феодальний лад – за

⁶ Див.: Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований. (Под ред. А. А. Гриценко). Х., “Форт”, 2008, с. 109.

⁷ Див.: Recommendations to the European Council. Europe and the Global Information Society (<http://www.ispo.cec.be/infosoc>).

⁸ Див.: Stark D. Ambiguous Assets for Uncertain Environments: Heterarchy in Postsocialist Firms. “Экономическая социология”. Т. 1, № 2, 2000, с. 7–35.

⁹ Див.: Решетило В. П. Синергетика потенційного і актуального в становленні і розвитку інституційних систем. “Економічна теорія” № 1, 2006, с. 31.

¹⁰ Див.: Паринов С. И., Яковлева Т. И. Экономика 21 века на базе Интернет-технологий (<http://www.rvles.ieie.nsc.ru:8100/parinov/economy21.htm>).

своєю суттю були ієрархічними. В індустріальній економіці відносини складаються між формально рівноправними товаровласниками, які утворюють горизонтальну мережеву структуру, проте всередині неї існує ієрархія, яка проявляється в підпорядкуванні найманої праці капіталу ¹¹.

Оскільки формування нової глобальної інституціональної структури стосується, насамперед, верхніх елементів складної системи, то кризові явища в економіці США та втрата ними світового лідерства – закономірний етап розвитку. Замість монополярності економіки (поступова втрата США статусу наддержави) виникають горизонтальні взаємозв'язки, в яких існує декілька центрів управління (США, ЄС, Китай, Росія та ін.). Свідченням цього є соціально-економічні проблеми США, що викликали кризу 2008 р. і продовжують нагнітати ситуацію протягом посткризових років: можливість дефолту (червень 2011 р.), зниження агентством “Standard & Poor’s” інвестиційного рейтингу США з найвищого до рівня AA+ з негативним прогнозом. Зарубіжні аналітики вважають, що США увійшли у “втрачене десятиріччя”, яке характеризується скороченням темпів економічного зростання, підвищенням безробіття та інфляції, зменшенням доходів населення, проблемами у фінансовому секторі тощо ¹².

Водночас немає чіткої відповіді на питання про контури нового глобального порядку, оскільки його формування пов'язане з невизначеністю імовірних шляхів розвитку еволюції. Деякі експерти вважають, що економічний центр світу переміщується в Азію (Індія та Китай до 2050 р. вироблятимуть майже 50% світового ВВП) ¹³. Існує точка зору, що основними полюсами світу стануть США, країни БРІКС та Китай як індивідуальний центр глобальної економіки. Згідно з прогнозами “Goldman Sachs”, до 2027 р. китайська економіка виявиться більшою за американську, а до початку 30-х років економіка країн БРІКС перевершить економіку держав Великої сімки (рис. 1) ¹⁴.

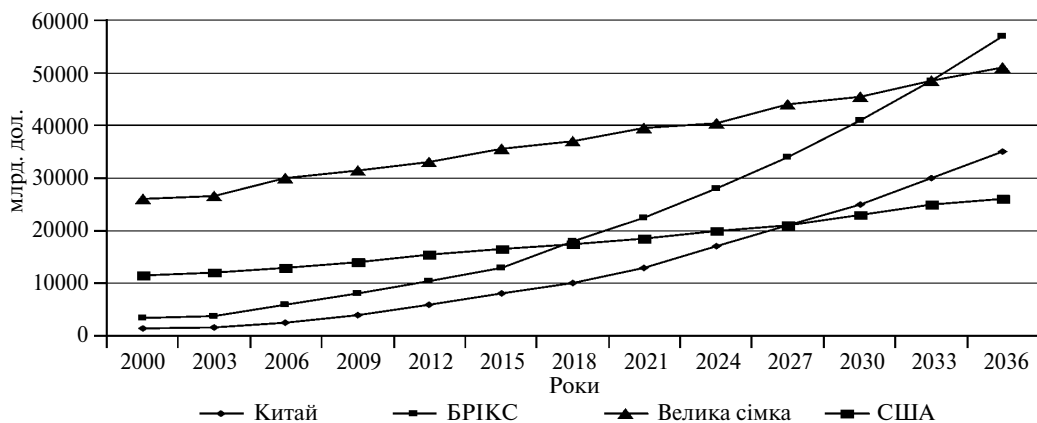

Рис. 1. Тенденції розвитку світової економіки (ВВП у цінах 2007 р.)

Таким чином, протягом наступних десятиріч ми спостерігатимемо формування багатопольярного світу, для якого є характерною відсутність постійних формалі-

¹¹ Див.: Ієрархія і мережеві структури: історія і сучасність (матеріали семінару, ч. 1). “Економічна теорія” № 4, 2007, с. 84.

¹² Див.: F l a n d e r S. Could the US Economy do to the Way of Japan? “BBC News” (<http://www.bbc.co.uk/news/business-14740232>).

¹³ Див.: К о л о д к о Г ж. В. Мир в движении. (Пер. с польск. Ю. Чайникова). М., “Магистр”, 2009, с. 11.

¹⁴ Див.: <http://www.economist.com/node/17493408>.

зованих політичних центрів управління. Проте не слід думати, що всі суб'єкти глобальної кооперації будуть рівноправними. Це суперечить закону ієрархічності систем. Так, Б. Ліетар вважає, що формуватимуться певною мірою окремі один від одного центри впливу (зони долара, євро, юаня тощо), не тільки горизонтальна, але й вертикальна багатшаровість¹⁵. Саме ієрархія розв'язує суперечності між незначною кількістю керівників і великою кількістю виконавців¹⁶. Закон егоїзму підсистем призводить до того, що ієрархія піклується про себе більше, ніж про підлеглих, проте вимушена підтримувати баланс інтересів між виконавчими підрозділами.

До того ж необхідно зазначити, що еволюція постійно вдосконалює ієрархічну структуру управління. Якщо раніше ієрархія формувалася за родинними та національними ознаками, то сьогодні – за власністю на загальні світові ресурси, релігійними конфесіями і територіальною близькістю. Єдине людство є можливим як структуроване соціальне ціле з ієрархією країн і народів, де неодмінно існують відносини панування й підпорядкування, лідерства, управління, тобто відносини соціальної, економічної й культурної нерівності¹⁷. Тенденція до вертикального структурування країн і народів є неминучою, оскільки перехід від самоорганізації до організації (управління) є об'єктивним. На основі мереж, що розвиваються (горизонтальних зв'язків), виникає та зростає піраміда влади (насамперед, фінансової), але вже на глобальному, наднаціональному рівні.

Завдяки “стрибку” в розвитку інформаційних технологій виник новий тип економіки, в основу якої покладено керовані потоки інформації, що неявно регулюють механізми перерозподілу матеріальних благ каналами глобальних фінансових мереж. Протягом останніх десятиріч у світовій економічній системі політична влада зрощується з бізнесом, і, як наслідок, держава виконує не властиві їй функції. Оскільки в США останнім часом міністрами фінансів були провідні фігури Уолл-стріт (Р. Рубін, Г. Полсон), а державні антикризові програми узгоджувалися з МВФ, можна стверджувати, що сформувалась олігархічна тріада – переплетіння політичної, корпоративної та фінансової влади¹⁸. Олігархічний капіталізм має серйозні наслідки для світової економіки в цілому: чим більшою є сила олігархії, тим меншим є простір для дій ринкового механізму (гроші “просувають” до влади потрібних людей-маріонеток, оплачують ідеологію, маніпулюють фінансами й ЗМІ, партіями та громадськими об'єднаннями). Цей елемент не містить у собі демократії, оскільки відсутній поділ влади, публічність зведено до мінімуму, переважають принципи таємності, кастовості, особистих контактів і змов. Отже, однією з особливостей сучасного етапу розвитку є те, що виникає неформальна гетерархія – переважання неформальних способів взаємодії (економічних і соціальних практик, які не є повною мірою інституалізованими, тобто є неформалізованими і непрозорими)¹⁹.

¹⁵ Див.: L i e t a e r В. А. The Future of Money: Creating New Wealth, Work and Wiser World. London, “Venture”, 2001, 384 p.

¹⁶ Див.: П о п о в В. П., К р а й н ю ч е н к о И. В. Управление и самоорганизация в социальном веществе (<http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001c/00161537.htm>).

¹⁷ Див.: З и н о в ь е в А. А. На пути к сверхобществу. Мюнхен, 1991 (http://www.situation.ru/app/rs/lib/zin_svo/zin1.html).

¹⁸ Див.: К о в а л и к Т. У истоков современного финансового кризиса. “Белорусский экономический журнал” № 1, 2009, с. 8.

¹⁹ Див.: О л и м п и е в а И. Б. Постсоветские гетерархии: трансформация крупных научных организаций в период экономических реформ. “Журнал социологии и социальной антропологии”. Т. 6, № 3, 2003, с. 107.

Водночас міжнародні інститути регулювання демонструють низьку ефективність в умовах посилення нестабільності на світових ринках. МВФ, ОБСЄ, Світовий банк і Європейський центральний банк впливають локально та дбають тільки про свої інтереси, спрямовані на забезпечення стабільності окремих країн²⁰. Об'єднання економічно найрозвинутіших країн (зокрема, Велика вісімка та Велика двадцятка) ухвалюють рішення глобального масштабу, проте більшість з них мають формальний характер, що унеможливує їх виконання (наприклад, утримання від протекціонізму, введення нових торговельно-інвестиційних та податкових бар'єрів, посилення управління шляхом створення глобальних регуляторів ринку тощо). Отже, сучасна криза є насамперед інституційною, оскільки інститути, за допомогою яких здійснюється економічна політика, перебувають у більш кризовому стані, ніж сама економіка. Це розуміють і лідери країн (особливо Німеччини і Франції), які вважають за необхідне створення на міжнародному рівні “нової системи” взаємодії всіх учасників економіки²¹.

Оскільки соціально-економічні системи не здатні тривалий час перебувати в хаотичному, безструктурному стані (вони не можуть не відтворюватися), в майбутньому відбудеться спонтанний вибір конкретного аттрактора розвитку глобальної системи. Сьогодні не вдасться точно спрогнозувати її інституціональну структуру, але можна сформулювати системні закономірності розвитку світової спільноти. Протягом наступних років перерозподілятимуться ресурси та будуватиметься нове мережеве постглобалізоване суспільство, в якому за умови постійного фінансово-економічного та політичного протистояння не буде явних міжнародних лідерів. Проте наприкінці конкурентної боротьби (самоорганізації) серед них визначиться лідер (за прогнозами російських учених – приблизно у 2026 р.)²², який і управлятиме постглобалізованим суспільством, про що свідчить історія розвитку цивілізації (рис. 2).

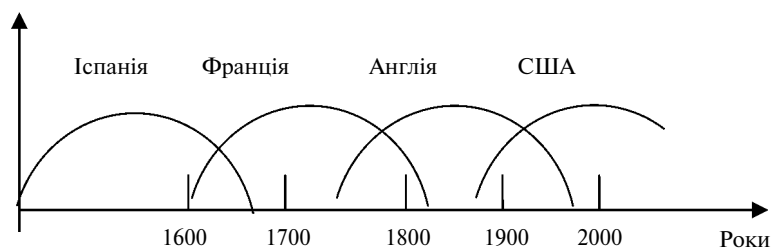

Рис. 2. Динаміка зміни світового лідера

Дуже важливим є те, хто стане лідером самоорганізації, оскільки його індивідуальні характеристики відтворюватимуться іншими учасниками формування “нової системи”, і вони закріпляться в її поведінці. Так, в Іспанії активно розвивалися мореплавання і торгівля, що сприяло великим географічним відкриттям і

²⁰ Антикризисні програми МВФ формують суперечливу фінансову, монетарну та соціальну політику, оскільки спрямовані на забезпечення сталого розвитку, насамперед, розвинутих країн (див.: Л а г а р д К. Глобальные риски усиливаются, но возможности для экономического подъема существуют (<http://www.imf.org>)).

²¹ Див.: S a r k o z y N. EU should consider sovereign wealth funds. “The Associated Press” (http://www.usatoday.com/money/economy/2008-10-21-2228747324_x.htm); Програма стабілізації в Німеччині передбачає гарантію банків (<http://www.dw.de/dw/article/0,,3726679,00.html>).

²² Див.: М а л к о в С. Ю. Нелинейная динамика нелинейного мира (<http://www.spkurdyumov.narod.ru/malkovion.htm>).

розвитку промисловості. Проте вже в XVII ст. настав повний застій, і домінуючі позиції у світі зайняла Франція з її спекулятивним духом підприємництва, шануванням чиновництва, зневагою до виробничої й торгової діяльності. За першої нагоди підприємець купував собі посаду, маєток, дворянський титул і відмовлявся від підприємництва²³. Вихід Англії на панівні світові позиції пов'язаний з її прагненням до завоювань, зростанням підприємницької активності землевласників, промисловою революцією та розквітом міщанства. Лідерство США призвело до поширення західного корпоративно-олігархічного капіталізму, прагнення до наживи, незважаючи на моральні та правові норми²⁴. Таким чином, не можна не погодитися з тим, що сучасна криза – це криза західної цивілізації, яка має не тільки економічний, але й моральний, інтелектуальний, культурологічний та духовний характер²⁵.

Унаслідок трансформації соціально-економічних відносин кардинальних змін зазнають інфраструктурні елементи. На сучасному етапі розвитку не розроблено нових соціально-економічних інститутів, які були б адаптовані до можливостей інформаційної або мережевої економіки. Ситуацію ускладнює анахронічна система управління, яка створена ще за часів індустріальної економічної системи і сьогодні вже не відповідає зростаючому рівню розвитку та інтеграції ринків. Уряди країн не контролюють того, що повинні, інститути, які покликані організовувати ринок, не виконують своїх функцій або ці функції заблоковані його учасниками.

Методи і методологія стратегічного управління глобальною економічною системою повинні змінюватися на основі використання її здатності до самоорганізації, що дозволить підвищити ефективність функціонування системи за рахунок не стільки залучення додаткових фінансових ресурсів, скільки розкриття її внутрішнього потенціалу. Управлінські та організаційні відносини є похідними самоорганізації, тому систему регулювання необхідно розглядати як розвинуту загальну форму існування економічного порядку. Самоорганізація економічної системи не може ефективно реалізовуватися без самоорганізації у сферах політики та державного управління, оскільки саме на політичному рівні приймаються правові акти, які створюють інституціональне середовище для розвитку економіки. Отже, недопустимими є: диктат політичної влади, бюрократизація управлінської діяльності та корупція – це призводить до зниження рівня демократизації суспільства, а отже, до зменшення можливостей економічної системи ефективно упорядковувати взаємозв'язки між елементами інституціональної системи за рахунок внутрішнього розвитку та власних сил.

Таким чином, сучасна фінансово-економічна криза – черговий етап самоорганізації, внаслідок якого влада, ресурси та власність перерозподіляються у глобальних масштабах і формується нова глобальна інституціональна структура. Головними рушійними силами цього процесу є наростаючі економічні та соціальні суперечності розвинутих індустріальних країн Заходу, вихід країн групи БРІКС на провідні світові позиції, потрясіння в державах ОПЕК, нездатність численних міжнародних організацій ефективно вирішувати проблеми сучасності. Сьогодні світова економічна система перебуває в точці біфуркації, отже, не можна чітко

²³ Див.: З о м б а р т В. Соч. в 3-х т. Т. 1. СПб., “Владимир Даль”, 2005, с. 188.

²⁴ Див.: Т а р а с е в и ч В. М. Про цивілізаційне вимірювання світової кризи. “Економічна теорія” № 2, 2009, с. 17.

²⁵ Див.: Ж у к о в В. И. Знач. праця.

спрогнозувати подальші шляхи її розвитку. Проте можна стверджувати, що наступні роки характеризуватимуться посиленням невизначеності на ринках і новими хвилями кризи, а сучасний етап розвитку розглядатиметься як біфуркаційний, у ході якого формується новий глобальний інституціональний порядок (перформуються держави-лідери, ускладнюється світова інституціональна структура тощо) відповідно до глобальної траєкторії розвитку складної системи, що самоорганізується.

Дослідження ролі самоорганізації в реальних економічних системах ґрунтується на розумінні ієрархічності їх рівнів, на яких відбувається самоорганізація. З огляду на таку ієрархічність, необхідно брати до уваги, що елементи системи вищого рівня забезпечуються самоорганізацією на нижчому рівні (національний та регіональний – для глобального) і залежать від стану справ на вищому (мегарівень – для макрорівня). Отже, формування нового глобального порядку пов'язане з регіоналізацією та локалізацією в рамках нової світової та національної інституціональних структур. Але цей процес є нестійким до хаотичних флуктуацій на мікрорівнях (з урахуванням ієрархічності систем), які можуть порушити синхронізацію темпів розвитку всередині системи. Кризи в окремих державах (яка з країн наступною опиниться на порозі дефолту?) або в галузях економіки (банківському секторі, страхуванні тощо), або на ринках (фондовому, іпотечного кредитування) є локально випадковими, але глобально детермінованими.

Самоорганізація відбувається асинхронно на національному, регіональному та світовому рівнях. Отже, неможливо забезпечити стабільність розвитку одночасно на всіх рівнях, оскільки підтримання порядку в одному місці неодмінно супроводжується його послабленням в іншому. Безперервний розвиток економічних, політичних і технологічних процесів зумовлює загострення суперечностей у системі (як між елементами, так і між різними рівнями), що вводить її у біфуркаційний етап розвитку. Локальне зменшення ентропії, пов'язане з самоорганізацією, самопідтримується за рахунок передання ентропії, виробленої в локальних системах, їх середовищу (наприклад, ентропія поширилася з фінансового сектору на реальний, через що реальна економіка постраждала набагато сильніше). Водночас комбінація локальної випадковості та глобального порядку породжує процеси, більш стійкі до змін навколишнього середовища.

У процесі самоорганізації нелінійно зростає рівень організації, у результаті чого підвищується ефективність взаємодії системи із зовнішнім середовищем, удосконалюються її внутрішні зв'язки, структура та функціональні можливості, що послаблює внутрішні суперечності системи. Проте останні не зникають – замість одних з'являються інші, як правило, менш гострі, тобто характерні для вищого рівня організації. Отже, еволюція світової економічної системи відбувається на основі самоорганізації, яка веде до встановлення всередині неї нового порядку, що, у свою чергу, зумовлює зміни в просторовій, часовій або функціональній структурах.

Стаття надійшла до редакції 23 квітня 2012 р.
